

**Comparative study Sense of place In Golshan neighborhoods and
Ghanat Kowsar District 4 of Tehran Municipality**

Neda Ziabakhsh^{1*},

1- Assistant Professor of Architecture, Roodehen Branch, Islamic Azad University, Roodehen, Iran

Received: 1 October 2020

Accepted: 24 January 2021

Extended Abstract

Introduction

In urban environments, several factors cause urban decline and migration of residents. One of these factors is the diminishing identity and Sense of place. One of the most important characteristics that affect collective life and social relations is belonging to a certain place. People spend the most and most important hours of their lives in their place of residence and organize their major social relationships based on it. Man integrates with his living environment and place becomes one of the identifying components of his life. Citizens' sense of belonging to their place and living place is one of the important dimensions in improving the quality of urban environments. And it becomes an important factor in shaping the communication bases of citizens in the urban environment. The present study seeks to investigate and recognize the Sense of place among the citizens of Kowsar and Golshan aqueducts located in District 4 of Tehran Municipality and the factors influencing the design of programs and policies to strengthen the Sense of place.

Methodology

The present research is descriptive-survey in terms of applied purpose and its method. To conduct this research, relevant and field resources were collected in two methods: library (documentary) using a questionnaire of relevant data. The statistical population of this study is all citizens over 18 years of age in Golshan and Kowsar aqueducts in Tehran's 4th metropolitan area. According to the 2016 census, the population is 58,819 people. The sample size was determined using the Cochran's formula of 382 people. The sampling method was simple random. The validity of the questionnaire was assessed in terms of content (content validity) through the views of experts. Cronbach's alpha coefficient calculated by SPSS software was used to assess the reliability of the questionnaire. The questionnaires were adjusted based on a range of 5 Likert options (very low, low, medium, high and very high) with an emotional attachment factor of 5 items, a conceptual belonging agent with 5 items, and a functional belonging agent with 6 items.

Results and discussion

The analysis of the results shows that the residents of Qanat Kosar neighborhood feel more comfortable in their neighborhood than other neighborhoods than Golshan neighborhood. Also, the development and promotion of the neighborhood is of great importance for the residents of both neighborhoods. In Golshan neighborhood, the residents of this area are not proud of living in this neighborhood and it is not considered valuable for them, while the residents of Qanat

---

* . Corresponding Author (Email: ziabakhsh.neda@gmail.com)

Copyright © 2021 Journal of Sustainable City. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution- noncommercial 4.0 International License which permits copy and redistribute the material just in noncommercial usages provided the original work is properly cited.

Kosar neighborhood are proud to live in this neighborhood. Residents of Qanat Kowsar neighborhood are more inclined to spend time in their neighborhood. Also, the comparison of the two neighborhoods shows that for a large part of the residents of Qanat Kowsar neighborhood, being on the streets of this neighborhood is satisfactory, while this is less true for the residents of Golshan neighborhood.

Conclusions

The analysis of the results shows that the residents of Qanat Kosar neighborhood feel more comfortable in their neighborhood than other neighborhoods than Golshan neighborhood. Also, the development and promotion of the neighborhood is of great importance for the residents of both neighborhoods. In Golshan neighborhood, the residents of this area are not proud of living in this neighborhood and it is not considered valuable for them, while the residents of Qanat Kosar neighborhood are proud to live in this neighborhood. Residents of Qanat Kowsar neighborhood are more inclined to spend time in their neighborhood. Also, the comparison of the two neighborhoods shows that for a large part of the residents of Qanat Kowsar neighborhood, being on the streets of this neighborhood is satisfactory, while this is less true for the residents of Golshan neighborhood.

Keywords: Sense of place, urban neighborhoods, urban environment, District 4 of Tehran.

بررسی مقایسه‌ای حس تعلق به مکان در محلات گلشن و قنات کوثر منطقه ۴ شهرداری تهران

ندا ضیابخش^۱ - استادیار معماری، واحد رودهن، دانشگاه آزاد اسلامی، رودهن، ایران

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۱/۰۵

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۷/۱۰

چکیده

حس تعلق شهروندان به مکان و محل زندگی خود یکی از ابعاد مهم در ارتقای کیفیت محیط‌های شهری است. و عامل مهمی در شکل‌گیری پایه‌های ارتباطی شهروندان در محیط شهری می‌شود. تحقیق حاضر در پی بررسی و شناخت حس تعلق به مکان در میان شهروندان محلات قنات کوثر و گلشن واقع در منطقه ۴ شهرداری تهران و عوامل تأثیرگذار بر آن که زمینه‌ساز طراحی برنامه‌ها و سیاست‌ها در جهت تقویت حس تعلق به مکان است. پژوهش حاضر به لحاظ هدف کاربردی و روش آن توصیفی-پیمایشی است. جامعه آماری این پژوهش کلیه شهروندان بالای ۱۸ سال محلات گلشن و قنات کوثر منطقه ۴ کلان‌شهر تهران است. که جمعیت برحسب سرشماری سال ۱۳۹۵ برابر ۵۸۸۱۹ نفر می‌باشد. حجم نمونه از طریق فرمول کوکران ۳۸۲ نفر تعیین شد. نحوه نمونه‌گیری به صورت تصادفی ساده بوده است. تحلیل نتایج نشان می‌دهد که ساکنین محله قنات کوثر نسبت به ساکنین محله گلشن احساس راحتی بیشتری در محله خود نسبت به سایر محلات احساس می‌کنند. همچنین پیشرفت و ارتقا محله برای ساکنین هر دو محله اهمیت بالایی دارد. در محله گلشن، ساکنین این منطقه به زندگی در این محله افتخار نمی‌کنند و برایشان ارزش محسوب نمی‌شود در صورتی که ساکنین محله قنات کوثر به سکونت در این محله افتخار می‌کنند. ساکنین محله قنات کوثر تمایل بیشتری برای گذراندن زمان در محله خودشان دارند. همچنین مقایسه دو محله نشان می‌دهد که برای بخش زیادی از ساکنین محله قنات کوثر حضور در خیابان‌های این محله رضایت‌بخش است در حالی که این موضوع برای ساکنین محله گلشن کمتر صدق می‌کند.

واژگان کلیدی: حس تعلق مکان، محلات شهری، محیط شهری، منطقه ۴ تهران.

مقدمه

در محیط‌های شهری عوامل متعددی سبب زوال شهری و مهاجرت ساکنین منطقه می‌شود. یکی از این عوامل کم‌رنگ شدن هویت و حس تعلق به مکان است (دانش‌پور و صفار، ۱۳۹۷: ۱۲۶). از مهم‌ترین ویژگی‌هایی که بر حیات جمعی و روابط اجتماعی تأثیر می‌گذارد، تعلق به مکان خاصی است. آدمی بیشترین و مهم‌ترین ساعات زندگی خود را در مکان سکونت خود می‌گذراند و عمده روابط اجتماعی خود را بر اساس آن سامان می‌بخشد. انسان با محیط زندگی خود درمی‌آمیزد و مکان یکی از مؤلفه‌های هویت‌بخش زندگی او می‌شود (اسدی و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۸). حس تعلق به مکان نقطه مقابل حس بی‌مکانی است، حس بی‌مکانی به احساس عدم تعلق به مکان که ناشی از فقدان تنوع است اشاره دارد (شکویی و تبریزی، ۱۳۸۲: ۴۳). حس مکان را می‌توان درک افراد از محیط‌هایی دانست که نسبت به محیط، شناختی نسبی یا کافی دارند (میرغلامی و آیشم، ۱۳۹۵: ۷۰). تعلق بر احساس تأکید دارد و مکان بر قرارگاه‌های محیطی که ساکنان به‌طور احساسی و فرهنگی به آن تعلق یافته‌اند. حس تعلق به مکان یکی از معانی مهم و مؤثر در ارتقا کیفیت محیط‌های انسانی است (بهزادپور، ۱۳۹۷: ۱۸۴) تعلق مکانی نشان‌دهنده رابطه عاطفی شخص به مناطق جغرافیایی است (Lee & Shen, 2013: 78). که حسی عاطفی میان شخص و محل زندگی ایجاد می‌کند (Yuksel et al, 2010: 275). دل‌بستگی به مکان رابطه نمادین ایجادشده توسط افراد به مکان است که معانی احساسی، عاطفی و فرهنگی مشترکی به یک فضای خاص می‌دهد (حیدری و همکاران، ۱۳۹۳: ۷۶). احساسات شکل‌دهنده تعلق به مکان در افراد می‌تواند انگیزه‌ای باشد تا فرد از محیط زندگی خود مراقبت کند، به مکان‌های معنادار بازگردد یا نزدیک آن باقی بماند. احساس دل‌بستگی هر شخص به زادگاه و محل زندگی خود می‌تواند آثار چشم‌گیری در جوامع داشته باشد (بذرافشان و همکاران، ۱۳۹۷: ۷۹۲). این حس، عامل مهم در شکل‌گیری پایه‌های ارتباطی استفاده‌کنندگان و محیط بوده و منجر به ایجاد محیط‌های باکیفیت خواهد گردید (مشکینی و همکاران، ۱۳۹۳: ۴۴۱). وجود فضاهای شهری بی‌انگیزه، کسالت‌آور، بی‌کیفیت و بی‌معنی از مشخصه‌های شهرهای حاضر است (روشنی و همکاران، ۱۳۹۶: ۹۰). همچنین مفهوم مکان و حس مکان امروزه از مهم‌ترین مسائل پیش رو در فضاهای شهری بوده و چالش بسیاری از متخصصان شهری است. توسعه نامناسب شهری و تضعیف حس مکان و دل‌بستگی به آن موجب تغییر در احساس و تصور مردم از مکان، ایجاد محیط‌های مصنوعی و تهی از هویت انسانی، کاهش احساس همبستگی و مشارکت اجتماعی و کاهش انگیزه ساکنان برای ادامه سکونت می‌شود. تعلق به مکان، عامل مهمی در هماهنگی فرد و محیط، بهره‌برداری بهتر از محیط، رضایت استفاده‌کنندگان و درنهایت تداوم حضور در آن است (حاتمی خانقاهی و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۸). چنانچه شهروندان به سرنوشت مکان علاقه‌مند شوند زمینه حفظ و نگهداری مکان و تقویت هویت مکانی فراهم می‌شود. این احساس در محلات قدیم، همواره مهم‌ترین عامل برای دوام و پایداری آن، چه به لحاظ کالبدی و فعالیتی و چه از نظر معنایی و خاطره‌ای بوده است (Canter, 1977: 173). کم‌رنگ شدن احساس تعلق در محلات، سبب کاهش رضایتمندی ساکنان از مکان شده و به تبع آن مشکلات اجتماعی و هویتی را به دنبال خواهد داشت. در محله گلشن بر اساس مطالعه کشاورز و همکاران (۱۳۹۶) مدت‌زمان سکونت نیمی از جمعیت کمتر از ده سال است. ۱۳ درصد از املاک دارای سند هستند و بیش از ۵۰ درصد املاک خود را به‌صورت قولنامه‌ای در اختیار دارند. نیمی از پاسخگویان میزان امنیت در محله را متوسط ارزیابی کردند که با توجه به پیشینه محله و وجود غربت در درون این محله وضعیت امنیت پایین امری عادی است. تحقیق حاضر در پی بررسی و شناخت حس تعلق به مکان در میان شهروندان محلات قنات کوثر و گلشن واقع در منطقه ۴ شهرداری تهران و عوامل تأثیرگذار بر آن که زمینه‌ساز طراحی برنامه‌ها و سیاست‌ها در جهت تقویت حس تعلق به مکان است، خواهد بود. هدف و توجه اصلی این پژوهش ارزیابی مقایسه‌ای حس تعلق شهروندان در دو محله مذکور می‌باشد و سؤالات پژوهش حاکی از این است که:

- ❖ حس تعلق مکانی بیشتر متأثر از کدام شاخص‌هاست؟
- ❖ در هریک از محلات گلشن و قنات کوثر کدام یک از ابعاد حس تعلق در میان شهروندان از اهمیت بیشتری برخوردار است؟

- ❖ مقایسه حس تعلق به مکان در محلات گلشن و قنات کوثر چگونه است؟

دانش پور و صفار سبزواری (۱۳۹۷) در پژوهشی به تحلیلی بر عوامل کالبدی مؤثر بر حس تعلق به مکان در مرکز قدیمی شهر سبزواری پرداخته‌اند. نتایج این بررسی نشان می‌دهد سه هنجار (تنوع و جذابیت، شخصیت کالبدی منحصر به فرد، دید و منظر) نسبت به سایر عوامل کالبدی همبستگی بیشتری با حس تعلق به مکان مورد مطالعه دارند و انعطاف‌پذیری از میزان همبستگی پایین‌تری نسبت به سایر عوامل برخوردار است. قنبران و همکاران (۱۳۹۷) در پژوهشی با عنوان شناسایی عوامل مؤثر بر حس تعلق به مکان در فضاهای دانشگاهی شهر تهران، به بررسی عوامل مؤثر بر ایجاد حس تعلق به فضاهای دانشگاهی با استفاده از روش توصیفی که برای گردآوری داده‌های آن از روش پیمایشی مقطعی استفاده شد، پرداختند. آن‌ها با استفاده از نمونه‌گیری خوشه‌ای تصادفی و توزیع پرسشنامه ۶۱ سؤالی محقق ساخته که توسط ۱۶۸ نفر از دانشجویان سال سوم و چهارم کارشناسی و سال دو کارشناسی ارشد معماری از پنج دانشگاه (دانشگاه شهید بهشتی، دانشگاه تهران، دانشگاه علم و صنعت، دانشگاه شهید رجایی و دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات) تکمیل شد، دریافته‌اند که عوامل طراحی محیطی (ساماندهی فضایی، سایت و محوطه دانشگاه، کمیت و کیفیت کلاس‌های آموزشی و کمیت و کیفیت مبلمان محوطه)، عوامل انسانی (رفتار اساتید و کارکنان با دانشجویان) و عوامل فردی (شرکت در فعالیت‌های علمی، فرهنگی، اجتماعی و اهمیت به تکالیف دانشگاهی) به ترتیب بیشترین همبستگی با حس تعلق به دانشگاه را داشتند و لازم است در طراحی محیط و برنامه‌های آموزشی اساتید، کارکنان و دانشجویان مورد توجه قرار گیرند. روشی و همکاران (۱۳۹۶) در پژوهشی با عنوان سنجش و رتبه‌بندی حس تعلق مکانی محلات بافت تاریخی گرگان به شناسایی عوامل تشکیل‌دهنده حس تعلق و جایگاه محلات بافت تاریخی گرگان پرداختند. وی و همکاران پس از استخراج هنجارهای مؤثر به‌وسیله مطالعات کتابخانه‌ای، با تکنیک سلسله مراتبی فازی هر یک از هنجارها را وزن دهی کردند. سپس گویه‌های مورد سنجش را از طریق پرسشنامه در محلات ارزیابی و نتایج را با روش TOPSIS رتبه‌بندی نمودند. آن‌ها دریافته‌اند که در رابطه با هنجارهای بررسی شده نسبت به تعلق مکانی، بیشترین اهمیت را به ترتیب؛ معیارهای سرزندگی، دل‌بستگی به مکان، رضایت‌مندی از مکان و خاطرات جمعی کسب کرده‌اند. در سنجش تعلق مکانی، ابعاد ذهنی (خاطرات جمعی، دل‌بستگی و وابستگی به مکان) و فعالیت‌های (رضایت‌مندی و سرزندگی)، بیشترین تأثیر را در سنجش حس تعلق مکانی محلات بافت تاریخی گرگان دارند. سرایی و همکاران (۱۳۹۵) شاخص‌های تعلق مکانی ساکنان بافت قدیم شهر کاشان را ارزیابی نمودند. آن‌ها با استفاده از روش پژوهش توصیفی - تحلیل و پیمایشی با ابزار پرسشنامه خودساخته عوامل مؤثر در احساس تعلق خاطر ساکنان بافت قدیم شهر کاشان را استخراج کردند. حجم نمونه مورد مطالعه توسط آن‌ها ۳۸۴ نفر بوده و برای تحلیل پرسشنامه‌ها از نرم‌افزار SPSS و آزمون‌های آماری تی و پی‌رسون استفاده کردند. آن‌ها دریافته‌اند که بافت قدیم شهر کاشان بیانگر هویتی که از ابتدا برای آن تعریف شده و تصویر ذهنی و سیمایی که از این بافت در ذهن ساکنان این بافت نقش بسته نیست. بافت نه در عمل و نه در ذهن افراد، هویت شایسته‌ای ندارد و نتوانسته است حس تعلق خاطر و این‌همانی را با افراد برقرار کند. اقبالی و همکاران (۱۳۹۴) در مقاله‌ای تحت عنوان ارزیابی مقایسه‌ای حس تعلق شهروندان به میدان ایالت ارومیه و میدان حسن‌آباد تهران با بررسی هویت مکانی با استفاده از بررسی‌های میدانی مبتنی بر مشاهده و نظرسنجی پرسشنامه‌ای به‌صورت مقایسه‌ای و از طریق تحلیل نتایج، حس تعلق مکان را ارزیابی نمودند. تحلیل داده‌ها و تفسیر نتایج حاصل از پرسش‌نامه نشان داد که ارتباط معناداری میان هویت مکانی و حس تعلق به مکان وجود دارد. آن‌ها دریافته‌اند که هویت مکانی و حس تعلق به میدان

ایالت ارومیه نسبت به میدان حسن‌آباد تهران، بیشتر احساس می‌شود. هاشم‌زاده و همکاران (۲۰۱۳) در مقاله‌ای با عنوان حس مکان و تعلق به مکان در یک مطالعه تطبیقی، مفاهیم مربوط به حس مکان و تعلق مکان را تعریف کرده و عوامل مؤثر بر آن‌ها را توضیح دادند. آن‌ها ضمن دست یافتن به یک تعریف جامع از مفاهیم حس مکان و تعلق به مکان، این دو مفهوم را باهم مقایسه و رابطه بین آن را بررسی کردند. نتایج پژوهش آن‌ها نشان داد که تعلق به مکان یکی از زیرمجموعه‌های حس مکان است. و در مواجهه مردم و مکان چنانچه احساس عمومی به مکان را دریافت شود، تعلق به مکان احساس مثبتی است که نسبت به مکان خواهند داشت. کولودزیجیسی (۲۰۱۴) در رساله دکتری خود با عنوان ارتباط افراد و مکان، حس مکان و اقدام محلی به دنبال بررسی رابطه بین حس مکان و رفتار مردم در مکان‌های "عادی" روزمره‌ای است که مردم در آن زندگی می‌کنند. از نظر وی اکثر مردم در مکان‌هایی ویژه‌ای مانند پارک‌های ملی و مناظر چشمگیر زندگی نمی‌کنند بلکه در مکان‌های معمولی در بافت‌های (زیر) شهری زندگی می‌کنند. در این پژوهش گروهی از افراد بیش از یک سال در کارگاه‌های تعاملی باهدف ایجاد یک‌چشم‌انداز پایدار در آینده برای محله‌های Brightmet و Tonge و همچنین در مقیاس بزرگ‌تر در منطقه بولتون به‌عنوان یک کل، به یادگیری و اشتراک‌گذاری ایده‌های خود پرداختند. وی مکانیسم‌هایی را بررسی کرد که به‌وسیله آن احساس مکان می‌تواند بارزتر شود و دریافت چنین مداخلاتی می‌تواند بر رفتار و نگرانی افراد درباره مکان‌ها تأثیر بگذارد.

مبانی نظری

مکان

مکان بخشی از فضا است که به‌وسیله شخص یا چیزی اشغال شده و دارای بار معنایی و ارزشی است (بزی و همکاران، ۱۳۹۳: ۳ به نقل از مدنی‌پور، ۱۳۷۹: ۳۲). مفهوم مکان فرصتی را برای جبران عدم توازن در تأکید بر روی محیط فیزیکی و رفتار و تجارب انسان‌ها در برخی حوزه‌های مربوطه (مثل معماری و جغرافیا) و در سایر حوزه‌ها (مثل روانشناسی) ارائه می‌دهد. اصطلاح مکان در مقابل فضا مستلزم یک رابطه عاطفی قوی موقتی یا طولانی بین یک شخص و یک مکان فیزیکی خاص است و بذل توجه بیشتری به محیط فیزیکی دارد (قیاسی و صرافی‌گهر، ۱۳۹۵: ۱۴۷). بخشی از شخصیت هر انسان که هویت فردی او را می‌سازد، مکانی است که خود را با آن می‌شناسد و به دیگران می‌شناساند و نیز هنگامی که راجع به خود فکر می‌کند، خود را متصل به آن مکان می‌داند و آن مکان را بخشی از خود برمی‌شمارد. به‌علاوه میان فرد و آن مکان رابطه‌ای عمیق وجود دارد، عمیق‌تر از صرف بودن و تجربه کردن آن مکان (بزی و همکاران، ۱۳۹۳: ۳-۴).

حس مکان

حس مکان به معنای ادراک ذهنی مردم از محیط و احساسات کم‌وبیش آگاهانه آن‌ها از محیط خود است که شخص را در ارتباطی درونی با محیط قرار می‌دهد، به‌طوری‌که فهم و احساس فرد با زمینه معنایی محیط پیوند خورده و یکپارچه می‌شود. این حس عاملی است که موجب تبدیل یک فضا به مکانی با خصوصیات حسی و رفتاری ویژه برای افراد خاص می‌گردد (قیاسی و صرافی‌گهر، ۱۳۹۵: ۱۴۷). حس مکان به‌نوعی فاصله بین شخص و مکان اشاره دارد، چنانچه به شخص امکان می‌دهد به ارزش مکان پی ببرد و اصالت آن را درک کند (توان، ۱۳۸۴: ۱۲۶). حس مکان علاوه بر این که موجب احساس راحتی از یک محیط می‌شود، از مفاهیم فرهنگی موردنظر مردم، روابط اجتماعی و فرهنگی جامعه در یک مکان مشخص حمایت کرده و باعث یادآوری تجارب گذشته و دستیابی به هویت برای افراد می‌شود. این حس موجب

احساس شوق و شمع، ناراحتی، و غم می‌گردد. حس مکان در مکان‌های مذهبی و گاه‌ها در مکان‌های تاریخی به‌عنوان روح مکان شناخته می‌شود. ارزش‌های فردی و جمعی بر چگونگی حس مکان تأثیر می‌گذارد و حس مکان نیز بر ارزش‌ها، نگرش‌ها و به‌ویژه رفتار فردی و اجتماعی افراد در مکان تأثیر می‌گذارد و افراد معمولاً در فعالیت‌های اجتماعی با توجه به چگونگی حس مکانشان شرکت می‌کنند؛ حس مکان عاملی برای احساس امنیت، لذت و ادراک عاطفی افراد نیز می‌باشد و به هویت مندی افراد و احساس تعلق آن‌ها به مکان کمک می‌کند (قیاسی و صرافی‌گهر، ۱۳۹۵: ۱۵۶). طبق بررسی‌های شامل سطوح مختلف حس مکان شامل سه مرحله اصلی تعلق به مکان، دل‌بستگی به مکان و تعهد به مکان است. او همچنین این حس را در هفت سطح طبقه‌بندی می‌کند که عبارت‌اند از: بی‌تفاوتی به مکان، آگاهی از قرارگیری در یک مکان، تعلق به مکان، دل‌بستگی به مکان، یکی شدن با اهداف مکان، حضور در مکان، فداکاری برای مکان. با توجه به این هفت سطح می‌توان گفت که دو سطح اولیه آن، بیشتر به سطوح ادراکی و شناختی فرد نسبت به محیط می‌پردازند. از سطح سه به بعد، ابعاد احساس فرد نسبت به مکان مورد توجه قرار می‌گیرند. رلف به مکان به‌صورت ناخودآگاه اشاره می‌نماید و اعلام می‌کند؛ ناآگاهانه بودن حس تعلق، زمانی خود را نشان می‌دهد که فقدان یا جدایی فرد و مکان اتفاق بیفتد و حس تعلق دارای طیف وسیعی از بی‌مکانی تا تعلق و هم ذات‌پنداری شدید با مکان گردد (یزدانی و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۷).

جدول شماره ۱. انواع متفاوت ارتباط با مکان

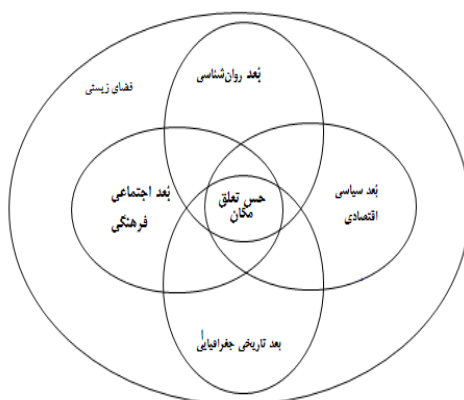
رابطه با مکان	نوع پیوند	فرآیند
بیوگرافیکی	تاریخی و خانوادگی	متولد شدن و زندگی کردن در یک مکان، مکان را به مشخص‌های از تاریخچه شخصی فرد تبدیل می‌کند و به‌مرورزمان گسترش می‌یابد.
روحی- روانی	هیجانی، ناملموس	حس تعلق به‌جای اینکه ایجاد شود، به‌سادگی احساس می‌شود توصیف آن دشوار و اغلب غیرمنتظره است
ایدئولوژیکی	هیجانی، ناملموس	زندگی بر اساس رهنمودهای اخلاقی، که می‌تواند مذهبی و غیر مذهبی باشد، در مورد مسئولیت انسان نسبت به مکان
روایی	افسانه‌ای	کسب اطلاعات در مورد یک مکان از طریق داستان‌ها، شامل اسطوره‌ها، شجره‌نامه‌های خانوادگی، شرح وقایع سیاسی و افسانه‌ای
انتطابقی	شناختی (بر اساس انتخاب و مطلوبیت)	انتخاب یک مکان بر مبنای فهرستی از ویژگی‌های مطلوب و ترجیحات در مورد سبک زندگی، مقایسه مکان‌های واقعی با مکان ایده آل
وابسته	مادی	محدود شدن به‌واسطه عدم وجود انتخاب و وابستگی به شخص دیگر یا فرصت اقتصادی

منبع: (یزدانی و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۷)

حس تعلق به مکان

حس تعلق مکانی، پیوندهای عاطفی و دل‌بستگی‌های تجربه‌شده مردم را به‌ویژه در محیط‌های زندگی از سطوح ملی، منطقه‌ای یا شهری تا مقیاس فردی در محله و خانه دربرمی‌گیرد. این مفهوم همچنین برای توصیف و تشریح تمایزات یا خصوصیات منحصربه‌فرد محل‌ها و نواحی خاص استفاده می‌شود که برگرفته از تاریخ ویژه یا وضعیت محیطی منطقه است. تعلق مکانی به این معناست که مردم خودشان را به‌واسطه مکانی که در آن به دنیا آمده و رشد کرده‌اند تعریف می‌کنند. حس تعلق مکانی شامل معناها و دل‌بستگی‌هایی است که مکان‌ها برای فرد ایجاد می‌کنند و در روان‌شناسی محیطی به‌خوبی شناخته‌شده‌اند. حس تعلق مکانی مفهومی است که جنبه همگانی دارد اما اغلب در علوم انسانی، جامعه‌شناسی، جغرافیایی و گفتمان آموزشی متفاوت است و در چارچوب ارتباط میان مردم و مکان‌ها تعریف می‌شود

(احمدی و مهدوی، ۱۳۹۳: ۸۳۳). حس تعلق و دل‌بستگی به مکان، سطح بالاتری از حس مکان است (روشنی و همکاران، ۱۳۹۷: ۹۰). این حس به گونه‌ای به پیوند میان فرد با مکان منجر می‌شود که انسان خود را جزئی از مکان می‌داند. حس تعلق به مکان در درجه نخست به معنای خاص و متمایز بودن، ثابت و پایدار ماندن (تداوم داشتن) و به جمع تعلق داشتن است (گل محمدی، ۱۳۸۱: ۲۳۰). تعلق مکانی از جنبه‌های روان‌شناختی و هویتی تفسیرپذیر است (قشقایی و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۶۲). در روان‌شناسی تعلق مکانی به رابطه شناختی فرد با محیط یا فضای خاص اطلاق می‌شود و از نظر هویتی، تعلق مکانی رابطه تعلق و هویتی فرد به محیط اجتماعی‌ای است که در آن زندگی می‌کند (فلاح، ۱۳۸۵: ۶۰). تعلق به مکان که بر پایه حس مکان به وجود می‌آید فراتر از آگاهی از استقرار در مکان است. این حس به پیوند فرد با مکان منجر می‌شود و در آن انسان خود را جزئی از مکان می‌داند و بر اساس تجربه‌های خود از نشانه‌ها، معانی، عملکردها و شخصیت نقشی برای مکان در ذهن خود متصور می‌سازد و مکان برای او قابل احترام می‌شود (قشقایی و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۶۳). حس تعلق به مکان، یک بعد از کلیت حس مکان و وابستگی مثبت است که بین فرد و مکان ایجاد می‌شود و برخاسته از فعالیت‌ها و تعاملات بین انسان-مکان و انسان-انسان در یک مکان خاص است (روشنی و همکاران، ۱۳۹۷: ۹۰).

شکل شماره ۱. ابعاد حس تعلق مکانی، منبع: (احمدی و مهدوی، ۱۳۹۳: ۸۳۴)

در جدول ۲ شاخص‌های مؤثر بر حس تعلق به مکان از دیدگاه صاحب‌نظران و پژوهشگران آورده شده است.

جدول شماره ۲. شاخص‌های مؤثر بر حس تعلق به مکان

شاخص‌ها	محقق
تعلق روحی-روانی: مفاهیم کالبدی (عناصر خاطره ساز، نقاط شاخص محله، بناهای تاریخی و مکان‌های مرجع) و مفاهیم اجتماعی (روابط همسایگی در محله، طبقات اجتماعی، رویدادهای محلی خاطره ساز، تعاون و همکاری‌های محلی)	مغاره و همکاران (۲۰۱۳)
تعلق اخلاقی: فرهنگ، سنت، آموزش‌های دینی، مشارکت	
تعلق بیوگرافیکی: استمرار سکونت در محله، تولد، حیات، مرگ، گذشته، حال و آینده	
ادراکی-شناختی فردی، اجتماعی، محیطی-کالبدی	حیبی و همکاران (۱۳۹۷)
ویژگی‌های فردی، تعلق تاریخی و خانوادگی، شاخص‌های تعلق روحی و روانی (شامل عوامل کالبدی و اجتماعی)، شاخص‌های تعلق اخلاقی و اعتقادی	حاتمی خانقاهی و همکاران (۱۳۹۹)
کالبدی: تمایز شخصیتی، محصوریت، بومی‌گرایی	
کارکردی: گوناگونی، رضایتمندی،	روشنی و همکاران (۱۳۹۶)
معنایی: خاطرات جمعی، وابستگی‌های عاطفی، دل‌بستگی به مکان، خوانایی، امنیت، آشنایی با مکان، ماندگاری	
عوامل اجتماعی: ارزش و ترجیح، خاطره‌انگیزی، احساس امنیت	
عوامل ادراکی-شناختی فردی: آشنایی با مکان	اقبال و همکاران (۱۳۹۵)

عوامل محیطی - کالبدی: تشخیص مکان، احساس رضایتمندی از ویژگی‌های کالبدی مکان

عوامل فردی: تصورات ذهنی، ویژگی‌های فردی

عوامل محیطی: کالبد، اجتماع، فعالیت

احمدی و همکاران (۱۳۹۳)

روش پژوهش

پژوهش حاضر به لحاظ هدف کاربردی و روش آن توصیفی-پیمایشی است. برای انجام این پژوهش به دو روش کتابخانه‌ای (اسنادی) منابع مرتبط و میدانی با استفاده از پرسشنامه داده‌های مرتبط با موضوع گردآوری گردید. جامعه آماری این پژوهش کلیه شهروندان بالای ۱۸ سال محلات گلشن و قنات کوثر منطقه ۴ کلان‌شهر تهران است. که جمعیت برحسب سرشماری سال ۱۳۹۵ برابر ۵۸۸۱۹ نفر می‌باشد. حجم نمونه از طریق فرمول کوکران ۳۸۲ نفر تعیین شد. نحوه نمونه‌گیری به صورت تصادفی ساده بوده است. روایی پرسشنامه به صورت محتوایی (اعتبار محتوا) از طریق دیدگاه متخصصین و کارشناسان سنجیده شد. برای سنجش پایایی پرسشنامه از ضریب آلفا کرونباخ محاسبه شده به وسیله نرم‌افزار SPSS استفاده گردید. پرسشنامه‌ها بر اساس طیف ۵ گزینه‌ای لیکرت (خیلی کم، کم، متوسط، زیاد و خیلی زیاد) تنظیم شده است که عامل تعلق احساسی با ۵ گویه و عامل تعلق مفهومی با ۵ گویه و عامل تعلق کارکردی با ۶ گویه تنظیم شده است. همچنین از آمار توصیفی برای توصیف متغیرهای تحقیق استفاده شده است. در سطح آمار استنباطی از آزمون کولموگروف اسمیرنوف برای بررسی نرمال یا غیرنرمال بودن داده‌ها، از آزمون t تک نمونه‌ای برای تعیین اثرگذاری عوامل نرمال و از آزمون فریدمن برای اولویت‌بندی عوامل پژوهش استفاده شد. تمام تجزیه و تحلیل آماری با استفاده از نرم‌افزار SPSS و در سطح $\alpha \leq 0.05$ انجام شده است.

جدول شماره ۳. ابعاد و شاخص‌های حس تعلق به مکان

ابعاد تعلق به مکان	معیارها	منابع
تعلق احساسی	احساس راحتی در مکان مهم بودن مکان از نظر فرد تمایز دانستن مکان افتخار به مکان	اقبال و همکاران (۱۳۹۵)
تعلق مفهومی	مناسب و سازگار بودن مکان با سبک زندگی افراد مناسب و سازگار بودن مکان با زمینه فرهنگی افراد علاقه افراد مکان به هم اجتماع و دیدار افراد محله داشتن خاطرات قدیمی	روشنی و همکاران (۱۳۹۶) مقاره و همکاران (۲۰۱۳)
تعلق کارکردی	لذت بردن از مکان احساس امنیت توانایی توصیف مکان تعلق به مکان درک معانی مکان مناسب بودن مکان به منظور تأمین نیازها	روشنی و همکاران (۱۳۹۶) مقاره و همکاران (۲۰۱۳)

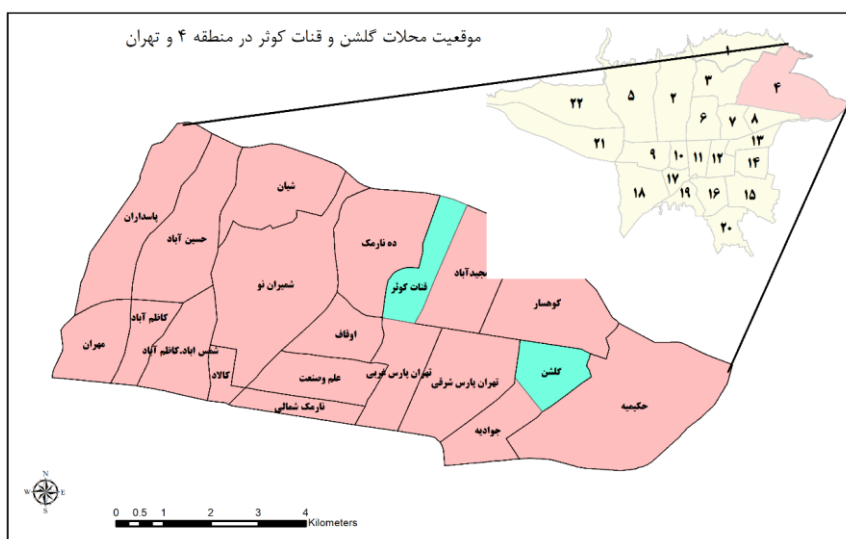
ضریب آلفا کرونباخ محاسبه شده نشان‌دهنده وضعیت پایایی پرسشنامه است. جدول ۳ ضریب آلفا کرونباخ برای ابعاد تعلق احساسی، تعلق مفهومی و تعلق کارکردی را نشان می‌دهد.

جدول شماره ۴. ضریب آلفا کرونباخ برای ابعاد سه گانه تعلق به مکان

ابعاد تعلق به مکان	ضریب آلفا کرونباخ
تعلق احساسی	۰/۷۹
تعلق مفهومی	۰/۸۶
تعلق کارکردی	۰/۸۱

محدوده مورد مطالعه

منطقه ۴ تهران با گستره دید دامنه‌های البرز و سطوح سبز گسترده در درون و حریم منطقه همچون دره‌های سد لار، لتیان و دره‌های سرسبز قشم، اوشان و میگون و مناطق ورزشی تفریحی دربند سر، شمشک و آبدلی را در شرق کلان‌شهر تهران واقع شده است. این منطقه دارای ۹ ناحیه شهری و ۲۲ محله می‌باشد. محله گلشن که در ناحیه ۶ شهرداری منطقه ۴ قرار دارد دارای جمعیتی معادل ۵۷۳۱۲ نفر است. مساحت این محله ۱۵۷۸۹۶۲ مترمربع است. محله قنات کوثر با مساحت ۵۱۹۷۳۵۰ مترمربع در ناحیه ۶ شهرداری منطقه ۴ واقع شده است و جمعیتی معادل ۲۴۱۳۸ نفر دارد.

شکل شماره ۱. محدوده مورد مطالعه

بحث و یافته‌ها

در این بخش نتایج به دست آمده از تحقیق مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد و به تبیین یافته‌ها پرداخته می‌شود. در پرسشنامه‌ای که بین شهروندان دو محله توزیع شد در بخش اول مشخصات فردی شامل جنسیت، سن، وضعیت تأهل آورده شده بود که پاسخ‌دهندگان آن را تکمیل کردند. از لحاظ جنسیت در محله گلشن ۳۶ درصد پاسخ‌دهندگان زن و ۶۴ درصد مرد بوده‌اند که ۱۸ درصد ابتدایی، ۲۹ درصد سیکل، ۲۳ درصد دیپلم، ۲۴ درصد آن‌ها دارای تحصیلات لیسانس و ۶ درصد فوق لیسانس و بالاتر بوده‌اند. همچنین از این پاسخ‌دهندگان ۳۲ درصد مجرد و ۶۸ درصد متأهل بودند. پاسخ‌دهندگان از نظر رده سنی ۲۳ درصد زیر ۱۵-۲۴ سال، ۴۱ درصد ۲۵ تا ۳۴ سال، ۲۴ درصد ۳۵ تا ۴۴ سال و ۱۲ درصد بیش از ۴۵ سال بودند. در محله قنات کوثر ۴۱ درصد پاسخ‌دهندگان زن و ۵۹ درصد مرد بوده‌اند که ۱۴ درصد ابتدایی، ۲۵ درصد سیکل، ۲۰ درصد دیپلم، ۳۲ درصد آن‌ها دارای تحصیلات لیسانس و ۹ درصد فوق لیسانس و بالاتر بوده‌اند. همچنین از این پاسخ‌دهندگان ۳۹ درصد مجرد و ۶۱ درصد متأهل بودند. پاسخ‌دهندگان از نظر رده سنی ۱۹ درصد زیر ۱۵-۲۴ سال، ۳۵ درصد ۲۵ تا ۳۴ سال، ۳۷ درصد ۳۵ تا ۴۴ سال و ۹ درصد بیش از ۴۵ سال بودند. در بخش دوم پرسشنامه از ساکنین محلات گلشن و قنات کوثر خواسته شد تا به هر یک از شاخص‌های ابعاد تعلق به

مکان در قالب طیف ۵ گزینه‌ای (از ۱ تا ۵ که نمره بالاتر به معنای اهمیت بیشتر است) نمره دهند. برای استفاده از روابط آماری مناسب جهت تحلیل داده‌ها نیاز است تا چگونگی توزیع داده‌ها (نرمال و غیرنرمال بودن توزیع داده‌ها) تعیین شود. با استفاده از نتایج آزمون KS که در جدول ۵ آمده است مقدار احتمال در آزمون کولموگروف اسمیرنوف برای تمام ابعاد در دو محله گلشن و قنات کوثر بزرگ‌تر از ۰/۰۵ است و نشان می‌دهد که توزیع داده‌ها از توزیع نرمال پیروی می‌کند.

جدول شماره ۵. نتایج آزمون کولموگروف اسمیرنوف برای توزیع داده‌ها

ابعاد	تعلق احساسی	تعلق مفهومی	تعلق کارکردی
محله گلشن	۰/۲۸۷	۰/۲۰۳	۰/۲۴۵
محله قنات کوثر	۰/۰۹۱	۰/۰۹۳	۰/۰۷۳

در جدول ۶ نتایج آزمون t تک نمونه‌ای نشان داده است که ابعاد تعلق احساسی، تعلق مفهومی و تعلق کارکردی بر تعلق به مکان تأثیر معنی‌داری دارد.

جدول شماره ۶. نتایج آزمون t تک نمونه‌ای برای شناسایی تأثیرگذاری ابعاد تعلق با توزیع نرمال

ابعاد تعلق	میانگین نظری	میانگین تجربی	مقدار t	سطح معنی‌داری	
تعلق احساسی	۳	۳/۳۵۲	۱۴/۱۰۱	۰/۰۰۱	محله گلشن
تعلق مفهومی	۳	۳/۵۱۰	۱۴/۵۱۴	۰/۰۰۱	
تعلق کارکردی	۳	۳/۶۵۴	۱۷/۸۰۱	۰/۰۰۱	
تعلق احساسی	۳	۳/۹۷۹	۳۳/۸۳۰	۰/۰۰۱	محله قنات کوثر
تعلق مفهومی	۳	۴/۰۶۰	۴۷/۳۴۴	۰/۰۰۱	
تعلق کارکردی	۳	۴/۰۹۶	۳۴/۲۳۱	۰/۰۰۱	

جدول شماره ۷. نتایج آزمون رتبه‌ای فریدمن

ابعاد	میانگین رتبه		شاخص‌ها
	محله گلشن	محله قنات کوثر	
احساسی	۴/۱۴	۴/۹۶	احساس راحتی در مکان
	۴/۰۳	۴/۶۰	مهم بودن مکان از نظر فرد
	۳/۸۱	۳/۵۵	تمایز دانستن مکان
	۳/۶۲	۳/۸۹	افتخار به مکان
مفهومی	۴/۲۷	۴/۸۳	مناسب و سازگار بودن مکان با سبک زندگی افراد
	۴/۰۶	۴/۶۲	مناسب و سازگار بودن مکان با زمینه فرهنگی افراد
	۳/۵۵	۳/۷۵	علاقه افراد مکان به هم
	۳/۸۵	۳/۳۲	اجتماع و دیدار افراد محله
کارکردی	۳/۶۴	۳/۹۶	داشتن خاطرات قدیمی
	۳/۰۶	۴/۸۴	مناسب بودن مکان به منظور تأمین نیازها
	۲/۸۰	۴/۶۳	احساس امنیت
	۲/۶۲	۴/۹۱	تعلق به مکان
	۲/۷۲	۴/۸۳	لذت بردن از مکان
	۲/۷۱	۴/۳۰	درک معانی مکان
	۲/۳۲	۳/۹۸	توانایی توصیف مکان
	۱۹۲/۵۲۳	۲۰۲/۰۷۱	Chi-square
	۰/۰۰۱	۰/۰۰۱	Sig

نتایج آزمون فریدمن در جدول ۷ نشان داده است که در محله گلشن به ترتیب احساس راحتی در مکان با میانگین رتبه‌ای ۴/۱۴، مهم بودن مکان از نظر فرد با میانگین رتبه‌ای ۴/۰۳، متمایز دانستن مکان با میانگین رتبه‌ای ۳/۸۱ و افتخار به مکان با میانگین رتبه‌ای ۳/۶۲ از اهمیت بالاتری برخوردار است. همچنین به ترتیب احساس راحتی در مکان با میانگین رتبه‌ای ۴/۹۶، مهم بودن مکان از نظر فرد با میانگین رتبه‌ای ۴/۶۰، افتخار به مکان با میانگین رتبه‌ای ۳/۸۹ و متمایز دانستن مکان با میانگین رتبه‌ای ۳/۵۵ در محله قنات کوثر از اهمیت بالاتری برخوردار می‌باشد.

در محله گلشن با توجه به وزن رتبه‌ای، به ترتیب شاخص‌های مناسب و سازگار بودن مکان با سبک زندگی افراد (۴/۲۷)، مناسب و سازگار بودن مکان با زمینه فرهنگی افراد (۴/۰۶)، اجتماع و دیدار افراد محله (۳/۸۵)، داشتن خاطرات قدیمی (۳/۶۴) و علاقه افراد مکان به هم (۳/۵۵) از اهمیت بالاتری برخوردار است. همچنین با توجه به وزن رتبه‌ای، در محله قنات کوثر به ترتیب شاخص‌های مناسب و سازگار بودن مکان با سبک زندگی افراد (۴/۸۳)، مناسب و سازگار بودن مکان با زمینه فرهنگی افراد (۴/۶۲)، داشتن خاطرات قدیمی (۳/۹۶) علاقه افراد مکان به هم (۳/۷۵) و اجتماع و دیدار افراد محله (۳/۳۲) از اهمیت بالاتری برخوردار است.

در مرحله گلشن با توجه وزن رتبه‌ای به ترتیب مناسب بودن مکان به منظور تأمین نیازها (۳/۰۶)، احساس امنیت (۲/۸۰)، لذت بردن از مکان (۲/۷۲)، درک معانی مکان (۲/۷۱)، تعلق به مکان (۲/۶۲)، توانایی توصیف مکان (۲/۳۲) از اهمیت بالاتری برخوردار است. همچنین در محله قنات کوثر با توجه به وزن رتبه‌ای تعلق به مکان (۴/۹۱)، لذت بردن از مکان (۴/۸۳)، مناسب بودن مکان به منظور تأمین نیازها (۴/۸۱)، احساس امنیت (۴/۶۳)، درک معانی مکان (۴/۳۰) و توانایی توصیف مکان (۳/۹۸) از اولویت بیشتری برخوردار است.

میانگین پاسخ ساکنین به گویه‌های نشان‌دهنده وضعیت هریک از شاخص‌های حس تعلق به مکان در دو محله گلشن و محله قنات کوثر تهران پارس در جدول ۸ نشان داده شده است.

جدول شماره ۸. میانگین پاسخ ساکنین به گویه‌های ابعاد حس تعلق به مکان به تفکیک محلات گلشن و قنات کوثر

۱- کاملاً مخالف؛ ۵ - کاملاً موافق		
محلۀ گلشن	محلۀ قنات کوثر	
۲/۷	۴/۳	من در اینجا بیش از هر جای دیگری احساس راحتی می‌کنم
۴/۵	۴/۷	پیشرفت و ارتقا این محل برای من مهم است
۱/۶	۴/۲	من به زندگی در اینجا افتخار می‌کنم
۲/۳	۳/۹	ترجیح می‌دهم زمانم را در اینجا بگذرانم
۱/۹	۴/۶	حضور در خیابان‌های اینجا برایم رضایت‌بخش است
۲/۱	۴/۶	مناسب و سازگار بودن با سبک زندگی من
۲/۲	۳/۳	مناسب و سازگار بودن مکان با زمینه فرهنگی من، مذهبی و اعتقادی
۱/۳	۳/۵	علاقه افراد مکان به هم
۳/۹	۲/۷	اجتماع و دیدار افراد محله
۴/۳	۳/۶	داشتن خاطرات قدیمی
۱/۵	۳/۷	من بسیار به این محل دل‌بسته‌ام
۲/۱	۳/۹	این محل برای من سرشار از معانی است
۱/۷	۳/۱	من از بودن در اینجا بیش از هر جا لذت می‌برم
۱/۲	۳/۱	من در اینجا احساس امنیت می‌کنم
۱/۲	۳/۲	عقیده مثبت در مورد مناسب بودن مکان برای زندگی و تأمین نیازها
۱/۱	۳/۲	احساس ناراحتی در صورت انتقال به جای دیگر

همان‌طور که در جدول ۸ آمده است میزان احساس راحتی ساکنان در دو محله گلشن و قنات کوثر به ترتیب ۲/۷ و ۴/۳ می‌باشد. و ساکنین محله قنات کوثر نسبت به ساکنین محله گلشن احساس راحتی بیشتری در محله خود نسبت به سایر محلات احساس می‌کنند. همچنین با توجه به مقادیر ۴/۵ و ۴/۷ که به ترتیب برای محلات گلشن و محله قنات کوثر به‌دست‌آمده است می‌توان دریافت که پیشرفت و ارتقا محله برای ساکنین هر دو محله اهمیت بالایی دارد. با توجه به مقدار ۱/۶ برای شاخص افتخار به زندگی در محله گلشن، ساکنین این منطقه به زندگی در این محله افتخار نمی‌کنند و برایشان ارزش محسوب نمی‌شود در صورتی که مقدار ۴/۲ نشان می‌دهد که ساکنین این منطقه به سکونت در این منطقه افتخار می‌کنند. با مقایسه مقادیر ۲/۳ و ۳/۹ به ترتیب برای محلات گلشن و قنات کوثر می‌توان دریافت که ساکنین محله قنات کوثر تمایل بیشتری برای گذراندن زمان در محله خودشان دارند. همچنین مقایسه دو محله نشان می‌دهد که برای بخش زیادی از ساکنین محله قنات کوثر حضور در خیابان‌های این محله رضایت‌بخش است در حالی که این موضوع با توجه به مقدار ۱/۹ برای ساکنین محله گلشن کمتر صدق می‌کند.

مقدار مناسب بودن محله با سبک زندگی از نظر ساکنین محلات گلشن و قنات کوثر به ترتیب ۲/۱ و ۴/۶ است و محله قنات کوثر نسبت به محله گلشن نسبت به سبک زندگی ساکنین سازگار و مناسب‌تر است. همچنین مقایسه مقادیر به‌دست‌آمده برای دو محله گلشن و قنات کوثر نشان می‌دهد که محله گلشن تناسب و سازگاری کمتری با زمینه فرهنگی، مذهبی و اعتقادی ساکنین نسبت به محله قنات کوثر دارد. تفاوت بین علاقه ساکنین افراد دو محله به دیگر ساکنین بسیار فاحش است و در محله گلشن ساکنین به محله‌ای بودن با دیگر ساکنین تمایلی ندارند. مقایسه دو شاخص اجتماع و دیدار افراد محله و داشتن خاطرات قدیمی در دو محله نشان می‌دهد که این دو شاخص در احساس تعلق به مکان ساکنین محله گلشن قوی‌تر از محله قنات کوثر است.

بررسی شاخص‌های تعلق کارکردی نشان می‌دهد که ساکنین محله قنات کوثر با مقدار ۳/۷ نسبت به ساکنین محله گلشن با مقدار ۱/۵ برای شاخص دل‌بستگی به محله، به محله خود دل‌بسته‌تر می‌باشند و برایشان محله قنات کوثر سرشار از معانی است. همچنین مقایسه مقادیر محاسبه‌شده ۱/۷ و ۳/۱ به ترتیب برای ساکنین دو منطقه گلشن و قنات کوثر نشان می‌دهد که ساکنین محله قنات کوثر از سکونت در این محل بیشتر لذت می‌برند. تفاوت بین احساس امنیت بین ساکنین دو محله ملموس است و ساکنین محله قنات کوثر امنیت بیشتری احساس می‌کنند. عمده ساکنین محله گلشن معتقدند این محله برای سکونت مناسب نیست و در صورت مهاجرت از این محله متحمل ناراحتی و رنج نخواهند شد.

نتیجه‌گیری

با توجه به مرور ادبیات نظری حس تعلق به مکان به مفهوم حس مکان در ادراک ذهنی مردم است که سطح بالاتری از حس مکان است. با کمک این حس بین فرد با مکان پیوندی شکل می‌گیرد و انسان خود را جزئی از مکان می‌انگارد. حس تعلق به مکان، یک بعد از کلیت حس مکان و وابستگی مثبت است که بین فرد و مکان ایجاد می‌شود و برخاسته از فعالیت‌ها و تعاملات بین انسان- مکان و انسان- انسان در یک مکان خاص است. این حس طی فرآیندها و تعادلی که بین انسان و محیط‌زیست و زادگاه انسان پدید می‌آید و نیز چیزهای مثبت و منفی که بین انسان و محیط ردوبدل می‌شود ایجاد می‌گردد. چنانچه حس تعلق به مکان به‌خوبی شناخته و تقویت شود می‌توان از آن به‌عنوان یک عامل برای پیشبرد اهداف توسعه‌ای برنامه‌ریزی‌ها استفاده نمود. در این پژوهش با بررسی مقالات و سایر منابع ابعاد و شاخص‌های حس تعلق به مکان شناسایی شد. سپس شاخص‌های استفاده‌شده در این تحقیق در سه بعد تعلق احساسی، مفهومی و کارکردی استخراج شد. نتایج نشان داد که ابعاد تعلق احساسی، تعلق مفهومی و تعلق کارکردی بر تعلق به مکان مؤثر

است. نتایج اولویت‌بندی شاخص‌های تعلق به مکان نشان داده است که در محله گلشن برای بعد تعلق احساسی به ترتیب شاخص‌های احساس راحتی در مکان، مهم بودن مکان از نظر فرد، متمایز دانستن مکان و افتخار به مکان از اهمیت بالاتری برخوردار است. همچنین این اولویت‌بندی در مرحله قنات کوثر به ترتیب احساس راحتی در مکان، مهم بودن مکان از نظر فرد، افتخار به مکان و متمایز دانستن مکان می‌باشد. برای بعد مفهومی در محله گلشن نیز به ترتیب شاخص‌های مناسب و سازگار بودن مکان با سبک زندگی افراد، مناسب و سازگار بودن مکان با زمینه فرهنگی افراد، اجتماع و دیدار افراد محله، داشتن خاطرات قدیمی و علاقه افراد مکان به هم از اهمیت بالاتری برخوردار است. این اولویت‌بندی در محله قنات کوثر به ترتیب مناسب و سازگار بودن مکان با سبک زندگی افراد، مناسب و سازگار بودن مکان با زمینه فرهنگی افراد، داشتن خاطرات قدیمی، علاقه افراد مکان به هم و اجتماع و دیدار افراد محله است. در مرحله گلشن برای بعد کارکردی شاخص‌های مناسب بودن مکان به منظور تأمین نیازها، احساس امنیت، لذت بردن از مکان، درک معانی مکان، تعلق به مکان، توانایی توصیف مکان، از اهمیت بالاتری برخوردار است. اولویت شاخص‌های کارکردی در محله قنات کوثر به ترتیب تعلق به مکان، لذت بردن از مکان، مناسب بودن مکان به منظور تأمین نیازها، احساس امنیت، درک معانی مکان و توانایی توصیف مکان است.

تحلیل نتایج نشان می‌دهد که ساکنین محله قنات کوثر نسبت به ساکنین محله گلشن احساس راحتی بیشتری در محله خود نسبت به سایر محلات احساس می‌کنند. همچنین پیشرفت و ارتقا محله برای ساکنین هر دو محله اهمیت بالایی دارد. در محله گلشن، ساکنین این منطقه به زندگی در این محله افتخار نمی‌کنند و برایشان ارزش محسوب نمی‌شود در صورتی که ساکنین محله قنات کوثر به سکونت در این محله افتخار می‌کنند. ساکنین محله قنات کوثر تمایل بیشتری برای گذراندن زمان در محله خودشان دارند. همچنین مقایسه دو محله نشان می‌دهد که برای بخش زیادی از ساکنین محله قنات کوثر حضور در خیابان‌های این محله رضایت‌بخش است در حالی که این موضوع برای ساکنین محله گلشن کمتر صدق می‌کند.

تقدیر و تشکر

بنا به اظهار نویسنده مسئول، این مقاله حامی مالی نداشته است.

منابع

- ۱) احمدی، علی و مهدوی، مسعود (۱۳۹۳) رابطه کیفیت زندگی و حس تعلق مکانی در روستاهای درحال توسعه مطالعه موردی: شهرستان زرنده، پژوهش‌های روستایی، دوره ۵، شماره ۴، صص. ۸۴۸-۸۲۷.
- ۲) احمدی، فرزانه؛ آقالطیفی، آزاده؛ افشار، علی (۱۳۹۳) عوامل تأثیرگذار بر حس تعلق در فرآیند بازآفرینی در بافت مسکونی اطراف حرم حضرت امام رضا (ع) محله نوغان، نشریه شهرسازی و معماری هفت شهر، دوره ۴، شماره ۴۷-۴۸، صص. ۸۴-۷۰.
- ۳) اسدی، احمد؛ حسین‌آبادی، سعید؛ مودودی ارخودی (۱۳۹۹) مدل‌سازی رابطه بین سرزندگی شهری و حس تعلق مکانی در شهر قاین، فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، سال ۱۱، شماره پیاپی ۴۰، صص. ۳۰-۱۷.
- ۴) اقبالی، سید رحمان؛ زینالی، راضیه، اسماعیلی، الناز (۱۳۹۴) ارزیابی مقایسه‌ای حس تعلق شهروندان به میدان ایالت ارومیه و میدان حسن‌آباد تهران با بررسی هویت مکانی، مجله هویت شهر، دوره ۱۰، شماره ۲۸، صص. ۴۰-۲۹.
- ۵) بذرافشان، جواد؛ طولابی‌نژاد، مهرشاد؛ اسکتی، هانیه (۱۳۹۷) بررسی آثار حس تعلق مکانی بر باز ساخت فضایی کالبدی سکونتگاه‌های روستایی مطالعه موردی: دهستان نه، شهرستان نهبندان، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دوره ۵۰، شماره ۴، صص. ۸۰۷-۷۹۱.

- (۶) بزى، خدارحم؛ میرزاپور، سلیمان؛ افراسیابی راد، محمدصادق (۱۳۹۴) بررسی مقایسه‌ای حس تعلق به مکان در محلات شهر خرم‌آباد، مجله معماری و شهر پایدار، دوره ۲، شماره ۲، صص. ۱۳-۱.
- (۷) بهزادپور، محمد (۱۳۹۷) بررسی حس تعلق مکانی در مجتمع‌های مسکونی و نقش طبیعت بر آن مطالعه موردی: مجتمع‌های مسکونی اکباتان، پردیسان، زیتون و مهرگان، نشریه پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، دوره ۹، شماره ۳۴، صص ۲۰۰-۱۸۳.
- (۸) توآن، یی-فو (۲۰۰۶) تقابل اصالت و حس مکان، مترجم: راضیه رضازاده، فصلنامه فرهنگستان هنر، شماره ۱۶، صص. ۱۳۹-۱۲۶.
- (۹) حاتمی خانقاهی، توحید؛ وزیری، وحید؛ سلمانیان، بهاره؛ تاج‌الدینی، نگین (۱۳۹۹) مقایسه عوامل مؤثر بر حس تعلق به مکان در محلات جدید و قدیم شهر اردبیل، مجله مطالعات شهری، دوره ۹، شماره ۳۳، صص. ۲۸-۱۷.
- (۱۰) حبیبی، داوود؛ حبیبی، دینا؛ کسالایی، افسانه؛ گرجی‌پور؛ توکلی‌پور؛ توکلی؛ مهرداد (۱۳۹۷) تبیین حس تعلق به مکان و هویت در فضاهای شهری با تأکید بر بازارهای سنتی، مجله معماری شناسی، دوره ۱، شماره ۳، صص. ۸-۱.
- (۱۱) حیدری، علی‌اکبر؛ مطلبی، قاسم؛ نگین تاجی، فروغ (۱۳۹۳) تحلیل بعد کالبدی حس تعلق به مکان در خانه‌های سنتی و مجتمع‌های مسکونی امروزی. نشریه هنرهای زیبا - معماری و شهرسازی، دوره ۱۹ شماره ۳، صص ۷۵-۸۶.
- (۱۲) دانش‌پور، عبدالهادی و صفار سبزواری، فاطمه (۱۳۹۷) تحلیلی بر عوامل کالبدی مؤثر بر حس تعلق به مکان در مرکز قدیمی شهر سبزواری، نشریه پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، سال ۳، شماره پیاپی ۳۳، صص. ۱۳۶-۱۲۵.
- (۱۳) روشنی، صالح؛ رضوانی، نوشین؛ پاسیان خمیری، رضا (۱۳۹۶) سنجش و رتبه‌بندی حس تعلق مکانی محلات بافت تاریخی گرگان، دو فصلنامه مرمت و معماری ایران، دوره ۸، شماره ۱۵، صص. ۸۹-۱۰۵.
- (۱۴) سرایی، محمدحسین؛ اشنویی، امیر؛ روستا، مجتبی (۱۳۹۵) ارزیابی شاخص‌های تعلق مکانی ساکنان بافت قدیم شهر کاشان، جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی، دوره ۲۷، شماره ۲، صص ۳۴-۱۷.
- (۱۵) شکویی، حسین و تبریزی جلال (۱۳۸۲) تأثیر نوسازی شهری فن‌گرا بر ایجاد حس لامکانی: مطالعه موردی پروژه نواب، مجله مدرس علوم انسانی، دوره ۷، شماره ۲، صص. ۱۶۲-۱۴۱.
- (۱۶) فالاحت، محمدصادق (۱۳۸۵) مفهوم حس مکان و عوامل شکل‌دهنده آن، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۲۶، صص. ۶۶-۵۷.
- (۱۷) قشقایی، رضا؛ موحد، خسرو؛ محمدزاده، حجت‌اله (۱۳۹۵) ارزیابی حس تعلق به مکان با تأکید بر عوامل کالبدی و محیطی در سواحل شهری مطالعه موردی: ساحل بوشهر، پژوهش‌های جغرافیای برنامه‌ریزی شهری، دوره ۴، شماره ۲، صص ۲۸۲-۲۶۱.
- (۱۸) قنبران، عبدالحمید؛ صالحی، بهروز؛ فردوسیان، سیمیا؛ فتح‌الهی، سجاد (۱۳۹۷) شناسایی عوامل مؤثر بر حس تعلق به مکان در فضاهای دانشگاهی شهر تهران، فصلنامه آموزش عالی ایران، دوره ۱۰، شماره ۲، صص. ۶۵-۴۷.
- (۱۹) قیاسی، همایون و صراف‌ی‌گهر، اسماعیل (۱۳۹۵) تبیین مدل نظری ارتقا حس مکان در طراحی معماری و شهر، مجله مدیریت شهری، دوره ۱۵، شماره ۴۵، صص. ۱۷۰-۱۴۷.
- (۲۰) کشاورز، مهناز؛ سفاهن، افشین؛ گل‌عذارف جلال (۱۳۹۶) تحلیل کیفیت زندگی در محله گلشن (خاک سفید) شهر تهران از نظر شهروندان، اولین کنگره بین‌المللی پژوهش‌های علوم میان‌رشته‌ای در شهرسازی و معماری.
- (۲۱) مشکینی، ابوالفضل؛ قاسمی، اکرم؛ حمزه نژاد، مهدی (۱۳۹۳) ارزیابی حس تعلق به مکان ساکنان شهرهای جدید مطالعه موردی: شهر جدید هشتگرد، نشریه فضای جغرافیایی، دوره ۱۴، شماره ۴۸، صص. ۵۶-۴۱.
- (۲۲) مغاره، محمدرضا؛ عطاریان، کورش؛ مجیدی، فرشته (۱۳۹۲) رویکرد بازگردانی حس تعلق مکان به فضای کالبدی بافت سنتی، نمونه موردی: محله بهبهانی‌ها بافت قدیم بوشهر، کنفرانس بین‌المللی عمران، معماری و توسعه پایدار شهری، تبریز.
- (۲۳) میرغلامی، مرتضی و آیشم، معصومه (۱۳۹۵) مدل مفهومی ارزیابی حس مکان بر اساس مؤلفه‌های کالبدی، ادراکی، عملکردی و اجتماعی، فصلنامه مطالعات شهری، دوره ۵، شماره ۱۹، صص ۸۰-۶۹.
- (۲۴) یزدانی، محمدحسن؛ علی‌پور، ابراهیم؛ محمودی، ایوب (۱۳۹۸) بررسی و تحلیل هویت محلات شهری با تأکید بر حس تعلق به مکان مورد مطالعه: محلات سیزده‌گانه حاشیه شهر اردبیل، جامعه‌شناسی نهادهای اجتماعی، دوره ۶، شماره ۱۴، صص. ۳۹-۳۰.

.۹

- 25) Canter, D. (1977) *The Psychology of Place*, Architectural Press, London
- 26) Hashemnezhad, Hashem. & Heidari, Ali Akbar. & Mohammad Hoseini, Parisa. (2013) "Sense of Place" and "Place Attachment", *International Journal of Architecture and Urban Development*, Vol.3, No.1, pp.5-12.
- 27) Kolodziejcki, Ann Louise. (2014) *Connecting People and Place: Sense of Place and Local Action*, A thesis submitted to the University of Manchester for the degree of PhD in the Faculty of Humanities, School of Environment, Education and Development: Planning and Environmental Management.
- 28) Lee, T. H. & Shen, Y. L. (2013) The Influence of Leisure Involvement and Place Attachment on Destination Loyalty: Evidence from Recreationists Walking Their Dogs in Urban Parks, *Journal of Environmental Psychology*, Vol.33, No.3, pp.76- 85.
- 29) Yuksel, A. & Yuksel, F. & Bilim, Y. (2010) Destination Attachment: Effects on Customer Satisfaction and Cognitive, Affective and Conative Loyalty, *Tourism Management*, Vol.31, No.2, pp.274-284.